

nove knjige

fillberto menna:
»proricanje estetskog društva«,
beograd, 1984, radionica sic.

piše: silvija dražić

Radionica SIC-a je našu teorijsku literaturu prošle godine obogatila sa dve dragocene knjige, jednom domaćom **Bloktrajla i uživanje** Slavuja Žižeka, i jednom prevedenom, **Proricanje estetskog društva** Fillberta Menna, uglednog italijanskog teoretičara umetnosti.

Ova knjiga prvi put je objavljena 1968. godine, čime je tematici o kojoj raspravlja pridani još jedan dodatni, praktično-kritički aspekt. Ako se imaju na umu burni događaji vezani za ovu godinu, jasno je da reaktualizovanje temeljnih ideja umetničke avangarde s početka veka nastoje da među redovima ima i uput za delanje. Nemisao ponovnog oživljavanja jedne od centralnih tema avangarde – estetsko društvo kao paradigma novoga sveta – nije vezana samo za ime F. Menna, nego je bitna preokupacija velikog broja tadašnjih intelektualaca (filozofa, umetnika), koji na tom putu nalaze izlaz iz teskobe, otuđenosti i raspolućenosti življenja u postojećem svetu.

Ideju o »estetskoj perspektivi« postojanja kao bitnom i neizostavnom elementu socijalne transformacije Menna prati u njenom povosnom nastajanju i preoblikovanju, odmeravajući kroz taj tok mogućnost konstitutivnog uključivanja umetnosti u proces izmene sveta, a da se time ne naruši njena autonomija i poseban status. Radi se u mogućnosti angažovanja koje bi na novi način povežalo »iskorenjivanje« i »uplitanje« kao distinktivna obeležja dotadašnjeg položaja umetnosti, pri čemu prvo znači odluku na gubljenje svake društvene relevantnosti, a drugo – ništenje upravo suštine umetničkog kao različitog, izručivanjem potrebama dnevne kritike. Bez saučestvovanja estetskog angažmana, represivno i totalitarno izopačavanje savremenih društava je nužna posledica delanja koje se dovršava i iscrpljuje kao političko. Ono što umetničku avangardu i moderni arhitektonski pokret, oko kojih se sabiru Mennina razmatranja, čini svodivim pod zajednički imenitelj (i, uostalom, omogućuje to skupno posmatranje), jeste upravo njihovo viđenje umetničke delatnosti ne više samo kao kontemplacije, nego kao »sredstvo traganja i menjanja stvarnosti ambijenta«. Autor knjige smatra da se tri perspektive – estetska, inaugurisana od strane umetničke avangarde, politička i tehnološka – nužno ukrštaju i dopunjuju; eo ipso, nije moguće računati na radikalnu socijalnu transformaciju ukoliko jedna od njih izostane.

Povesni pristup ove rasprave ipak ne ide hronološkim redom, nego nastoji da osvetli neke, po svom sudu, značajne i eksplikativne tačke u povesti prethodne ideje, obračunajući se, pre svega, romantičarskoj »eudemonističkoj liniji« moderne umetnosti, koja »raširenoj estetičnosti (prelaz umetnosti u život) poverava zadatak da reintegriše pojedinca i ambijent, da ponovo uspostavi ravnotežu i opštost ljudske ličnosti«. Otud se osnovne uporišne tačke tumačenja vezuju za Šilera, Bodlera, Morisa, Mondrijana i de Stijla, na kojima Menna temelji svoje razumevanje moderne kulture.

Poreklo ideje o »estetskoj perspektivi« Menna locira u rani (pre svega nemački) romantizam, koji prvi uspeva da očita gubitak koji sa stanovišta individue donose industrijska revolucija i ideal napretka što je vodi, suprotstavljajući se tako prosvetiteljskom oduševljenju i žaru. Nužni neuspeh u koji zapada politika, vidljiv kako iz aspekta povesti, tako i iz aspekta pojedinca – gubljenje harmoničnog, potpunog čoveka – da se prevladati samo estetskim vaspitanjem. Romantično nasleđe koje će se reaktivirati u idejama umetničke avangarde i modernog arhitektonskog pokreta, da se sabrati u zahtevu za alternativu datog oblika društvenosti, koja konsultovanjem prošlosti (»nostalgija«) i budućnosti (»utopija«) nalazi svoju pravu meru.

Utopijski momenat u još odlučnijem značenju pripada kritičarima novih industrijskih prilika s početka XIX veka, za koje utopija kao ideal celovitog, harmoničnog stanja, kao savršen prostor, postaje sredstvo (instrument) i kriterijum kritike.

Sažimanjem dve kritičke intencije (upućivanjem na zajedničku sudbinu politike i umetnosti), Menna određuje osnov poetike avangarde i modernog arhitektonskog pokreta našega veka. Mondrijan, Rajt, Korbizije i drugi dele tu dvostruku strukturu, koja je s jedne strane negativna, kritička, a s druge iscertava jedno bitno drugačije stanje, koje u ovoj interpretaciji nije smešteno negde izvan sveta i sadašnjosti, nego se nastoji u nju zaroniti prelaskom umetnosti u opštu estetizaciju života. Stoga prostor utopije nije nerealan prostor (neka fiktivna i neizvesna budućnost), mada nije ni posve realan – njeno pravo mesto je imaginarni prostor, mesto u kojem se »prenosi i menja život«. Utopija se oblikuje kao princip delovanja. Posebno se u de Stijlu reaktivira ova »eudemonistička linija« preuzeta iz romantičkih kultura, sada, doduše, u racionalizovanom obliku.

Poslednji odeljak Menninog izlaganja posvećen je preispitivanju sudbine centralnih ideja avangarde i arhitektonskog pokreta nakon drugog svetskog rata. Već i vreme između dva rata beleži jenjavanje revolucionarnog zanosa umetničkih pokreta (dašto, ne bez veze sa izjalovljenjem nade u samoj društvenoj stvarnosti i ne bez intervencije samo te stvarnosti – cfr. ruska avangarda), ali ono donosi i niz visprenih analiza ovih ideja, pre svega njihove utopijske, mitske komponente, koje nastoje da ih primere postojećoj stvarnosti povezujući ih pre svega s tehnikom (recimo, kod Mamforda). No, nakon drugog rata situacija se potpuno obrće i umetnost se okreće sebi, odbijajući svaki angažman izuzev onog analitičkog i sazajnog. Tome protivni ali

kratkotrajni impuls dala je 68. u tzv. alternativnim vidovima ponašanja i izražavanja, koji na novi, ne – hegelovski način potežu temu »smrt umetnosti« – umetnost se ne prevladava u umu nego se rasipa, prodire u život. No, obnavljanje »estetske perspektive« vezano za studentske, umetničke i intelektualne manjine brzo se ugasilo i ideje avangarde doživljavaju još jedino osporavanja od strane teoretičara postmodernog stanja (Liotar, Barili).

Ipak, a to je misao kojom Menna u predgovoru drugom izdanju nastoji da reaktualizuje svoju knjigu, post avangarda se i sama upliče u probleme saodnošenja estetskog i egzistencijalnog prostora, umetnosti i života, inkorporirajući u sebe mnoga iskustva i teorijske postavke moderne: »...mnoga mesta smatrana strateškim na post modernoj karti pokazuju se zapravo kao postavke koje su već razradene u umetničkoj (i ne samo umetničkoj) 'modernoj' praksi, čiji se znak, ime, pozicija, jednostavno menjaju. Postmodernost može stoga da se interpretira 'kao filozofija svodenja na nulu', koja poznaje ono što joj prethodi, ali ga bezbrižno prepisuje, preformuliše i reciklira«.

Na koncu treba se osvrnuti na predvod (Milane Piletić i Milene Marjanović) ove bez sumnje zanimljive knjige, koji, mada inače sasvim korektan, dopušta sebi vratolomije poput »Dijalektike iluminizma« (za neupućene treba reći da je u tom nazivlju Dositej naš prvi iluminista).

matko meštović:
»svijet, svijest i zavisnost«,
august cesarec zagreb, 1983.

piše: miroljub radojković

Poznat je običaj da se autori koje zaokupi neki poseban problem, vraćaju omiljenoj temi u svojim člancima koje objavljuju različitim prigodom i u različitim povodima. Kasnije, kada eventualno i sami uspostave »kritičku distancu« prema tako napravljenom opusu, počesto se odlučuju da istorodne eseje prikupe i objave kao knjigu. Upravo ovakav postupak objavljuje nastanak knjige »Svijet, svijest i zavisnost« Matka Meštovića. U njoj je sabrano devet ogleda koji, kao što se iz bibliografske beleške na koncu vidi, pokrivaju period od 1978. godine do danas. Ono što je u njima ujedinjujuća, crvena nit, jeste promišljanje delovanja kapitala i kapitalističkog načina proizvodnje života na različite fenomene kulture i duha. Analiza se oslanja na kategorijalni aparat i metodološki postupak Marksa, te bi sjajna refleksija, da već nije bila upotrebljena, za knjigu Meštovića mogla bit: Kako (ponovo) čitati »Kapital«!

Knjiga »Svijet, svijest i zavisnost« nije jedno od trenutno pomodnih, futurističkih promišljanja, koja se sve više usmeravaju na »tehnološki šok« savremenog sveta. Ona ne zanemaruje taj objektivni sled stvari, ali uvek, u svim svojim delovima, traga za sudbinom subjektiviteta, bavi se usudom materijalnog i duhovnog rada i rad-

nika u modernom društvu. U prvju glavi, »Komunikacijski odnos kao društveni odnos«, to autor i otvoreno kaže, zamerajući većini savremenih analitičara društvenih odnosa »futurokratski« pristup. Ono što pred sopstvenim očima vidimo, ekspanziju informacija i informacione tehnologije, Meštović određuje kao specifičan oblik ispoljavanja kapitala (str. 21). U skladu s tim, on i komunikaciju određuje kao društveni odnos, a ukupno društveno informisanje i komuniciranje kao celinu društveno-ekonomskih, političko-kulturnih i psiholoških učinaka kapitala, i određuje se da te odnose i učinke analizira marksističkim zakonima ekonomike, vrednosti i viška vrednosti. Tom temeljnom opredeljenju Meštović ostaje veran do kraja, bez obzira koji od fenomena – tj. učinaka kapitala – opisuje.

Odabrana metoda primenjena je i u narednom ogledu: »Kultura i kulturni prostor« sa priličnim uspehom. Čitav kompleks kulture ovde je viđen kao derivat otuđujućih proizvodnih odnosa u modernom društvu. Pošto upotrebnost vrednosti počinju da dominiraju i u tvorbama duha, konstituiše se »industrija kulture« kojoj je svrha profit, a prava vrednost nebitna. Samo ono što kao upotrebnost vrednost ima produ i dovoljan prosečan profit na tržištu, postaje interesantno za kulturne proizvodne ustanove u formi činilaca posebne industrije.

Ogled »Međuzavisnost i opredeljenje (O odnosu tehnoloških, prirodnih i društvenih sistema)« odlikuje se možda najjasnijom primenom izabrane metode. Utoliko, njegove osnovne postavke su koherentnije i misaono obuhvatnije. Mogla bi se čak uputiti sugestija da je njime trebalo otpočeti knjigu, jer je tu primenjeni način rada obrasci koji će se uvek ponavljati. U njemu Meštović sistematski opovrgava stajalište tehnodeterminizma, kojim se sve češće objašnjavaju moderni fenomeni kao što su masovna zabava, masovna kultura ili, čak, »kulturni imperijalizam«. U ovom se ogledu takođe jasno vidi još jedna ideja-vodilja – da Meštović savremeni svet posmatra kao jedinstven ekonomski prostor, u kojem, doduše, postoje i socijalističke i privrede nerazvijenih zemalja, ali ne više kao autonomne, već pod dominacijom »svetske kapitalističke privrede« (str. 64). U tom smislu, izričito kaže: »Socijalističke privrede tek prividno izgledaju autonomne prema kapitalističkim determinantama«. Tek nakon ovakvog zapažanja, moguće je hermeneutički pristupiti i ostalim esejima, u kojima se isti obrasci – o kojima je bilo reči kao metodološkom alatu – primenjuju i na društvene pojave u Jugoslaviji.

Pre njih nalazi se ogled »Svijet kao komunikacijski proces: postavljanje paradigme«. U njemu Meštović reafirmira osnovnu paradigmu marksizma prakse i delatnosti – o samovrhovnosti rada u esencijalnom smislu. Da bi se ona domašila, potrebno je preurediti čitav savremeni (rekosmo kapitalistički uslovljen) svet, da bi u njemu ljudi osvojili šanse za komunikaciono delovanje i otrgnuli se instrumentalnom. »Promišljajući što je komunikacija u tom smislu, odgovor ćemo tražiti utvrđujući koji i kakvi uvjeti pospešuju oslobađanje tog subjektiviteta (rada), to jest, kako se on očituje i prepoznaje u društvenom procesu komunikacije...« (str. 87) Istinitsvesni bitak, to jest rad i personaliz-